

VANHAT KIRKOSTAERONNEIDEN JA VAPAA-AJATTELIJAIN YHDISTYKSET (29.6.2007)

Kun vapaa-ajattelijaliikkeen yhdistyspohjainen järjestäytyminen alkoi uudelleen 1920-luvun lopulla, käytettiin yleisimmin nimitystä "kirkostaeronneet" / "kirkosta eronneet".¹ Muutamia yhdistyksiä saatiin merkityksi yhdistysrekisteriin vuonna 1929 ja vuoden 1930 alkupuolella, sitten järjestäytyminen pysähtyi. Tuohon aikaan sosiaaliministeriö käsitteli yhdistysrekisteriasioita ja viranomaisen epäili, että vapaa-ajattelijain toiminta olisi kommunistista.

Kesti melkein kaksi vuotta ennen kuin epäviä päätöksiä alettiin antaa. Ensimmäiset päätökset on tehty 2.4.1932. Tässä kirjoituksessa kerrotaan minkänimisistä yhdistyksistä oli kyse ja mikä oli asiain kulku.

Yhdistykset on asetettu aikajärjestykseen perustamispäivän mukaan. Ellei perustamispäivä ole tiedossa, järjestys määräytyy ilmoituksen päiväyksen mukaan.

1. Valtiokirkosta eronneiden Kuopion yhdistys r.y. (16157; Kuopio, perustettu 20.3.1929, rekisteröity 21.9.1929).

Tämä on nähtävästi ensimmäinen kirkosta eronneiden yhdistys vuoden 1917 jälkeen. Sen puheenjohtajina toimivat Kalle Toppinen ja hänen jälkeensä Juho Hämäläinen (YREK).

Poistettu rekisteristä lain (504/89) 4 §:n nojalla, liite Viralliseen lehteen 39/2.4.1990 s. 92.

2. Kotkan Kirkostaeronneiden Yhdistys ry (16621; Kotka, perustettu 9.10.1929 (YREK), rekisteröity 18.1.1930 (YREK)).

Yhdistyksen perustamisesta on kerrottu tarkemmin artikkelissa <http://www.ateistit.fi/uutiset/uuti151.pdf>.

3. Wallilan Wapaa-ajattelijain yhdistys r.y. (17184; Helsinki, perustettu 26.1.1930, rekisteröity 5.4.1930).

Yhdistyksen säännöt ovat Kansan Arkistossa. Sen puheenjohtajana oli Lauri Palonen (YREK). Wallilan ”yhdistys ei päässyt toiminnassaan alkua pitemmälle, kun se lopetettiin ja useat yhdistyksen jäsenet joutuivat selvittelemään valtiolliselle poliisille uhkarohkeata yhdistystoimintaansa” (VAJ 1946:9, 134). Ilmari Huuskonen (s. 1920) mainitsee isänsä Veikko Huuskosen tämän yhdistyksen puheenjohtajaksi kirjassaan *Rasaloukku* (2006), s. 50.

Poistettu rekisteristä lain (504/89) 4 §:n nojalla, liite Viralliseen lehteen 39/2.4.1990 s. 36.

4. Pispalan kirkosta eronneitten yhdistys r.y. (17594; Pohjois-Pirkkala, perustettu 15.4.1930, rekisteröity 30.6.1930).

Yhdistyksen säännöt ovat YREK:ssa. Yhdistys rekisteröitiin rimaa hipoen. Sosiaaliministeriön Kansliatoimiston tutkintakaavakkeessa on seuraava kommentti:

"Ehdotetaan: Hyväksyttäne. Nämä yhdistykset ovat todennäköisesti "peitettyjä kommunistijärjestöjä", koska kommunistit ovat niitä viime aikoina jättäneet.

..... M.H....."
allekirjoitus, YREK.

Yhdistyksen puheenjohtajana toimi Artturi Johannes Kivi.

Poistettu rekisteristä lain (504/89) 4 §:n nojalla, liite Viralliseen lehteen 39/2.4.1990 s. 143.

5. Lahden vapaa-ajattelijain yhdistys (Lahti, perustamispäivä ei tiedossa, ilmoituksen päiväys 24.4.1930, saapumispäivä 28.5.1930, epäävä päätös nro 219 annettu 2.4.1932, päätös tiedoksi Lahden kaupungin maistraatille nro 1323, 19.5.1932, Y.D. 2833/355 1930.)

Ilmoituksen teki Artturi Ranta. EK antoi lausunnon, jonka mukaan yhdistys oli perustettu ilmeisesti kommunistista toimintaa varten. Epäävä päätös annettu lain 4.1.1919 1 §:n perusteella. Asiakirjassa on käsin kirjoitettu huomautus ”Pyydetäänkö E.K:n lausunto”.

Epäävä päätös annettiin, koska johtokunnan pöytäkirjassa esiintyi varapuheenjohtajana ja varasihteerinä eri henkilöt kuin ilmoituskirjassa mainitut.

6. Turun Kirkosta Eronneiden Yhdistys (Turku, perustamispäivä ei tiedossa, ilmoitus päivätty 28.4.1930, saapumispäivä 10.5.1930, epäävä päätös nro 218 annettu 2.4.1932, päätös tiedoksi Turun kaupungin maistraatille nro 1322, 19.5.1932, Y.D. 2599/325 1930.)

Ilmoituksen teki Ragnar M. Nuutinen. EK antoi asiassa lausunnon. Yhdistyksen epäiltiin perustetun kommunistista toimintaa varten. Epäävä päätös perustuu lain 4.1.1919 1 §:ään.

Myös säännöissä oli puutteellisuuksia. Niistä puuttui määräys tilinpäätöksen tekoajasta. Yhdistyksen kokouksen pitämisessä oli epämääräisyyttä ja sääntöjen 8 §:n 6 kohta 10 § olivat keskenään ristiriidassa. Epäävä päätös perustuu puutteellisuuksiin. Lisähuomautuksena on ”Kommunistinen ?”.

Turun Vapaa-ajattelijain perustajajäsen Eino Lehtinen (s. 27.10.1904) ei näytä tietävän vuoden 1930 yhdistyshankkeesta mitään julkaisemassaan artikkelissa *Turun Vapaa-ajattelijat ry 50 vuotta* (VAJ 1986:3, 57-61). Hän kirjoittaa: ”Kesti yli kymmenen vuotta lain voimaantulosta [tarkoitetaan 1.1.1923 voimaan tullutta uskonnonvapauslakia] ennen kuin turkulaiset siviilirekisteriläiset perustivat oman yhdistyksen.” (VAJ 1986:3, 57).

7. Vapaa-ajattelijain yhdistys (Vaasa, perustamispäivä ei tiedossa, ilmoituksen päiväys 3.5.1930, saapumispäivä 16.5.1930, epäävä päätös nro 217 annettu 2.4.1932, päätös tiedoksi Vaasan maistraatille nro 1321, 19.5.1932, Y.D. 2697/338 1930.)

Ilmoituksen teki Urho Palo Vaasan kaupungin maistraatin kautta. EK antoi lausuntonsa. Yhdistystä epäiltiin kommunistisen toiminnan harjoittamisesta. Epäävä päätös annettu lain 4.1.1919 1 §:n nojalla.

Yhdistyksen säännöissä oli myös epämääräisyyksiä sen osalta, mihin yhdistyksen varat käytetään purkautumistapauksessa ja puutteita siinä, millä tavalla yhdistyksen kokous on kutsuttava koolle. Epäävää päätöstä perusteltiin näillä puutteilla. Lisäksi asiakirjassa on käsin kirjoitettu huomautus ”Kommunistinen ?”.

8. Heinolan ja lähiympäristön Kirkosta eronneiden Yhdistys (Heinola, perustamispäivä ei tiedossa, ilmoituksen päiväys 7.5.1930, saapumispäivä 13.5.1930, epäävä päätös nro 220 annettu 2.4.1932, päätös tiedoksi maistraatille nro 1324, 19.5.1932, Y.D. 2640/330 1930.)

Ilmoituksen teki Väinö Ahonen. EK antoi lausuntonsa. Epäiltiin, että yhdistys oli perustettu ilmeisesti kommunistista toimintaa varten. Epäävä päätös annettu lain 4.1.1919 1 §:n nojalla.

Säännöissä oli puutteita. Määräys siitä, milloin tilinpäätös on tehtävä, puuttui, samoin määräys varojen käytöstä purkautumistapauksessa. Ilmoitus ehdotettiin evättäväksi näiden puutteiden takia. Asiakirjassa huomautus ”Kommunistinen”.

9. Tampereen kirkostaeronneiden yhdistys (Tampere, perustettu 11.5.1930, ilmoitus päivätty 30.5.1930, saapumispäivä 14.6.1930, epäävä päätös nro 243 annettu 23.4.1932, päätös tiedoksi Tampereen maistraatille nro 1543, 8.6.1932, Y.D. 3031/379 1930.)

Perustamistilaisuudessa oli ”asianharrastajia” 69 (VAJ 1951:6, 106). Yhdistykseen liittyi heti 51 jäsentä (VAJ 1955:5, 73).

Ilmoituksen oli tehnyt Aarne Iivari Stenman. Asiassa antoivat lausuntonsa Hämeen läänin vt maaherra ja EK. Sen mukaan yhdistys ”on ilmeisesti perustettu kommunistisen toiminnan edistämistä varten ja sen tarkoitus niin ollen on vastoin lakia ja hyviä tapoja”. Epäävä päätös annettiin nojautuen 4.1.1919 annetun lain 1 §:ään.²

10. Kemin kirkostaeronneiden yhdistys (Kemi, perustettu 23.5.1930, ilmoitus päivätty 7.6.1930, saapumispäivä 14.6.1930. Lakkautettu Kemin raastuvanoikeuden päätöksellä 19.5.1931, 181 §. Epäävä päätös nro 594 annettu 23.12.1932, päätös tiedoksi Kemin maistraatille nro 329, 31.1.1933, Y.D. 3030/379 1930.)

Yhdistyksen perustivat Elsa Korhonen, Hugo Keikkala, Eino Lahti, Urho Väre, Matti Valaja ja Hilja Laitila. Ilmoituksen teki Eino Lahti.

Sosiaaliministeriö pyysi 22.12.1930 asiassa lausunnon EK:lta, joka antoi sen 27.1.1931 (nro 4794/IV). Esko Riekin³ allekirjoittama lausunto: ”Yhdistyksen perustamiskirjan (sopimuskirjan) allekirjoittajat, vakinaiset ja varajäsenet sekä puheenjohtaja että sihteeri ovat kaikki tunnettuja kiihkeinä kommunisteina. Useimmat heistä ovat myöskin osallistuneet SKP:n ja SKNL:n toimintaan; kaksi on parhaillaan syytteessä ja kaksi on saanut tuomion valtiopetoksen valmistelusta. Kiinni joutumisen pelosta on kaksi paennut salatein Neuvosto-Venäjälle ja yksi Ruotsiin ...” ... ”yhdistys tulisi toimimaan täysin kommunistisessa hengessä ja harjoittamaan yhteiskuntavastaista kiihotusta, minkä vuoksi etsivä keskuspoliisi ehdottaakin, että k.o. rekisterianomus hyljättäisiin.”

5.3.1931 sosiaaliministeri E. A. Tuomivaara⁴, kehotti (kirjelmä nro 2042) Oulun läänin maaherraa toimituttamaan tutkinnon syistä, jotka vaatisivat yhdistyksen lakkautetuksi julistamista. Jos tällaisia syitä on, maaherran tuli antaa virallisen syyttäjän tehtäväksi haastattaa ko. yhdistys asianomaiseen oikeuteen, jotta virallinen syyttäjä voisi yhdistyslain 21 ja 33 pykälien nojalla vaatia yhdistyksen julistamista lakkautetuksi (N:o 51/831 K.D. sosiaaliministeriö 1931). Maaherra E. Y. Pennanen toimitutti tutkimukset ja lähetti asiakirjat Kemin kaupungin kaupunginviskaalille yhdistyksen lakkauttamista varten. Rekisteröimätön yhdistys lakkautettiin raastuvanoikeudessa (osasto II) 19.5.1931, ja tuomio sai lainvoiman.

Syyttäjänä toimi virkaatoimittava kaupunginviskaali Väinö Savikuja. Vastaajan puolesta saapuvilla oli työmiehenvaimo Hilja Laitila Kemistä. Syyttäjä jätti oikeudelle Oulun läänin maaherran 6.5.1931 antaman päätöksen nro 45957 asiakirjoineen (liitteet A, B, C, D, E, F, G, H, I, J ja K ja L), jotka luettuaan vaati, että yhdistys lain ja hyvien tapojen vastaisena lakkautettaisiin.

Hilja Laitila kertoi, että oli ollut läsnä yhdistyksen perustavassa kokouksessa ja kirjoittautunut sen jäseneksi, mutta yhdistys ei ollut vielä ensinkään toiminut, koska sitä ei ollut rekisteröity. Hän piti lakkautusta turhana.

Päätös: Raastuvanoikeus katsoi, että ”yhdistys on perustettu toimimaan vastoin lakia ja hyviä tapoja”. Raastuvanoikeus nojautui yhdistyksistä 4.1.1919 annetun lain 21 ja 33 pykäliin, ”kuten ensiksi mainittu lainpaikka on tammikuun 10 päivänä 1930 annetussa laissa” ja julisti yhdistyksen lakkautetuksi. Koska yhdistyksellä ei ollut varoja eikä velkoja, pesänselvitysmiestä ei ollut syytä asettaa (Kemin raastuvanoikeuden II osaston arkisto Caa:2, 19.5.1931 yhdistyksen lakkauttaminen, OMA).

Maaherra lähetti asiasta kirjeen 20.6.1931 (Nro P. 46276) sosiaaliministeriölle. Asiakirjoissa on käsin kirjoitettu huomautus: Ilmoitusta ei ole saapunut raastuvanoikeudesta, mutta eikö voitaisi evätä tämän maaherran ilmoituksen perusteella.

Epäaväessä päätöksessä viitattiin yhdistyksen lakkautukseen, ja sosiaaliministeriö katsoi nojautuen 4.1.1919 annetun ja 17.2.1923 muutetun lain 1 ja 27 §:ään, ettei ilmoitus antanut aihetta toimenpiteisiin. Päätöksen on allekirjoittanut K.J.W.

11. Vapaa-ajattelijain yhdistys Aionit r.y. (21420; Turku, perustettu 21.9.1931, **rekisteröity** 25.2.1932).

Yhdistyksen puheenjohtaja oli Frans Montonen ja sihteeri Hannes Hannu (YREK).

Poistettu rekisteristä lain (504/89) 4 §:n nojalla, liite Viralliseen lehteen 39/2.4.1990 s. 195.

Alla olevan taulukon ovat laatineet Kimmo Ketonen ja tämän kirjoittaja.

Taulukko Epäävät päätökset perustamisilmoituksiin vuonna 1932

Yhdistyksen kotipaikka	Ilmoituksen päiväys	Saapunut sosiaaliministeriöön	Y.D.	Päätös-päivä	Päätös-numero	Päätös tiedoksi maistraatille
Lahti	24.4.1930	28.5.1930	2833/355, 1930	2.4.1932	219	Nro 1323, 19.5.1932
Turku	28.4.1930	10.5.1930	2599/325, 1930	2.4.1932	218	Nro 1322, 19.5.1932
Vaasa	3.5.1930	16.5.1930	2697/338, 1930	2.4.1932	217	Nro 1321, 19.5.1932
Heinola	7.5.1930	13.5.1930	2640/330, 1930	2.4.1932	220	Nro 1324, 19.5.1932
Tampere	30.5.1930	14.6.1930	3031/379, 1930	23.4.1932	243	Nro 1543, 8.6.1932
Kemi	7.6.1930	14.6.1930	3030/379, 1930	23.12.1932	594	Nro 329, 31.1.1933

Aiemmin vanhemmat yhdistysrekisteriasiakirjat olivat keväällä 1981 toimintansa aloittaneessa Valtioneuvoston arkistossa (Hallituskatu 3 A, P-kerros). Ne on siirretty Oikeusministeriön yhdistysrekisteritoimiston arkistoon, jossa ovat voimassa olevien yhdistysten asiakirjat. Kaikki muut yhdistysasiakirjat ovat Kansallisarkistossa (entinen Valtionarkisto, Rauhankatu 17).

Kimmo Sundström

¹ Arto Tiukkanen historiikissa *Vapaa-ajattelu Helsingissä. Helsingin Vapaa-ajattelijat ry 1936-1996* on pääluvun II Esihistoriaa alalukuna Järjestötoiminnan alkaminen 1920- ja 1930-luvulla. Tiukkanen aloittaa suoraan Kotkan Kirkostaeronneiden Yhdistys ry:stä, eikä näytä tietävän mitään Valtionkirkosta eronneiden Kuopion yhdistys r.y:stä (Tiukkanen 1998, 17).

² Tiukkanen (mts. 18) mainitsee virheellisesti, että yhdistys olisi lakkautettu.

³ Esko Rieki (1891-1973), Etsivän Keskuspoliisin päällikkö vuodesta 1923.

⁴ Eino Aarne Tuomivaara (1887-1975) oli sosiaaliministeri Svinhufvudin II hallituksessa 1930-1931. Hän oli Maalaisliiton kansanedustaja ja ministerikautensa jälkeen IKL:n kansanedustaja.

Lyhenteet

EK	Etsivä Keskuspoliisi
OMA	Oulun maakunta-arkisto
VAJ	Vapaa Ajattelija -lehti
YREK	Yhdistysrekisteri